
DEČKI MED EROTIKO IN MORALO: TELO, SPOL IN SPOLNOST V PRVEM SLOVENSKEM HOMOEROTIČNEM ROMANU

Novšakovi *Dečki* (1938), prvi slovenski homoerotični roman, so sicer dodobra zasidrani v tradicionalna pojmovanja telesa, spola in spolnosti, kljub temu pa lahko ob podrobnejši analizi besedila razberemo zasnove za njihovo preseganje. Med homoerotiko in heteroerotiko *Dečkov* ni jasne ločnice niti neproblematičnega prehoda. Prehajanje ni linearno, kjer bi bila erotična dejanja fantov v internatu istospolno usmerjena, potem pa bi v smislu prehodne homoerotične faze neproblematično prešla v heteroerotiko, ampak gre za sočasnost obojega: v homoerotiko ves čas posegajo heteronorme, kakor tudi heteroerotiko zaznamujeta homosocialnost in homoerotika.

Ključne besede: France Novšak (1916–1991), slovenska književnost, erotika, homoerotika

Roman *Dečki* (1938) Franceta Novšaka (1916–1991) doživlja v slovenski literarni vedi zadnjih dveh desetletij nekakšen preporod. Interes za ta prvi slovenski gejevski roman narašča v glavnem po njegovi uvrstitvi v Mozetičevo antologijo homoerotike v slovenski literaturi *Modra svetloba* (1990), zelo povedna pa je tudi sprememba v leksikonu *Slovenska književnost*, ki v izdaji iz leta 1982 Novšaka sploh ne omenja, leta 1996 pa ga že navaja kot avtorja »prvega sl. romana s homoerotično motiviko« (Kos idr. 1996: 323).¹ Nasploh se večina sodobnih avtoric in avtorjev, ki pišejo o homoseksualnosti v slovenski književnosti, za kakšen odstavek rada pomudi tudi pri *Dečkih: romanu iz dijaškega internata*. Ker sta današnji pomen romana in zanimanje zanj močno povezana z njegovim mestom prvega slovenskega homoerotičnega romana, se želi pričujoča razprava omejiti na Novšakov prikaz istospolne ljubezni in analizirati njegove reprezentacije telesa, spola in spolnosti, kot se jih da razbrati iz romana, ter njihov pomen za obravnavano tematiko.

---

¹ Zanimivo, da je Vladimir Pavšič že leta 1939 napovedal ponovno zanimanje za roman, ki smo mu priča danes: »Č/as je muhast in kaj lahko se zgodi, da tudi Novšakov roman, kljub pogrebu po vseh predpisih, ni tako dokončno pokopan.« (Pavšič 1939: 311.)

Erotika

Srb Zdenko Castelli, ki v šolskem letu, zajetem v romanu (sklepamo lahko, da gre za trideseta leta 20. stoletja), dopolni štirinajst let, je vsesplošno erotično središče Zavoda svete Marije v Zagrebu. Ni težko ugotoviti, zakaj. To takoj po prihodu v svojo internatsko sobo spozna tudi tri leta starejši Slovenec Nani Papali. Zdenkova telesna lepota je stalni predmet občudujočega pogleda. Pa ne le Nanijevega, saj na splošno velja, da je Zdenko »najlepši otrok v zavodu« (Novšak 1970: 28). Kakor vsa telesa pa je tudi njegovo temeljno in neogibno zamejeno z družbenimi kategorijami, kar najprej pomeni, da je neizbrisno označeno s spolom. In ta določenost je tako rekoč temeljna za njegove odnose z drugimi in do samega sebe. Eden od dijakov o njem pravi: »Če bi bil ta dečko punčka, mislim, bi bila to najlepša deklica na Hrvaškem.« (Novšak 1970: 35.) Ta komentar je zelo značilen za pojmovanje telesa in erotične želje Novšakovih *Dečkov*, saj s sklicevanjem na raznospolne vzorce sicer prepovedano občudovanje istega spola postane navidez družbeno sprejemljivo, ob tem pa se subjekt od nedovoljene želje še dodatno distancira prek pogojnikov in hipotetičnosti. Takšno razumevanje izhaja iz izključujoče se dvojice moško/žensko, ki ima tesno vzporednico v razumevanju spolne usmerjenosti v drugi dvojici – istospolno/raznospolno. Ko Novšakovi dijaki občudujejo isti spol, to svoje občudovanje preslikavajo na nasprotnega, s čimer zadostijo heteronormativnemu razumevanju istospolne želje: tudi kadar gre za istospolni odnos, nanj nastavijo »heteroseksualno matrico« (Butler 2001: 159). Spopadanje s to matrico pa je bistven del celotnega razvoja odnosa med osrednjima likoma *Dečkov*.

Med fantoma se zelo hitro splete intimna vez, ki pa v zavodu sploh ni edina, saj je med dečki – tudi med kleriki in dečki – več takšnih, zaščitniško-erotičnih parov. Vendar dečka medsebojne naklonjenosti ne živita nerefektirano, v kar ju delno silijo omejitve, ki jima jih s konceptom grešnosti in z vsiljevanjem sramu postavljata cerkev in družbena morala. Pri obeh je ves čas prisotno zavedanje, da so »te stvari« prepovedane. Tako se znajmeta na razpotju: ali sprejmeta zunanjo (prisilno) moralo ali pa se okleneta svoje osebne in tvegata konflikt z okoljem. Iz tega notranjega boja pa vsak odide na svoj način. Zdenko vse bolj opaža, da mu gojenci zavoda s svojim obnašanjem sporočajo, da je na njem nekaj, kar ga loči od drugih, in da ga vse bolj določa nekakšna bistvena razlika.² Tudi sam se nazadnje zave pomena jasnega izražanja svojega občutenja, svojih erotičnih in ljubezenskih želja ter – če tvegamo – nemara celo (isto)spolne usmerjenosti.

² O (homo)seksualnosti kot specifični in bistveni razliki, ki se vzpostavi ob koncu 19. stoletja, prim.: »'Homoseksualnost' najprej zahteva, da homoseksualna izbira objekta sama po sebi deluje kot znak razlike, socialne ali seksualne deviantnosti, ne glede na družbenospolno identifikacijo ali seksualno vlogo /.../; nadalje zahteva, da je homoseksualna izbira objekta povezana s psihologijo, posameznikovo notranjo orientacijo, in ne le z določeno estetiko ali obliko erotične poznavalskosti.« (Halperin 2004: 169.) Prim. tudi Foucaultovo »rojstvo homoseksualnosti« »ne toliko na osnovi vrste seksualnih odnosov, kolikor na podlagi določene lastnosti seksualne občutljivosti, določenega načina v sebi preobrniti moško in žensko. Homoseksualnost se je pokazala kot eden od obrazov seksualnosti, potem ko je bila z izvajanja sodomije spuščena na nekakšno notranjo dvospolnost, na hermafroditizem duše.« (Foucault 2000: 47.)

Ker tradicionalno-patriarhalni družbeni vzorci jasno določajo, kakšno je sprejemljivo razmerje med spolno identiteto in spolno usmerjenostjo, lahko Zdenko Naniju o svojem »tako imenovanem seksualnem življenju« (Novšak 1970: 86) najprej govori le posredno, prek pripovedi o erotičnih sanjah. V strahu pred prijateljevo reakcijo svoje pripovedovanje (tipično) zaključí s sklicevanjem na heteroseksualno matrico: »Tako bi bilo najbrž, če bi poljubil Biserko« (Novšak 1970: 87). Zdenkov varnostni umik v primerjavo istospolnega poljuba s poljubom dekleta pa ne pomeni, da mu je obstoj homoseksualnosti neznan, saj se zaveda, da istospolni erotično-seksualni odnosi obstajajo (o njih mu pripoveduje sam vratar Peh, kar je spet zanimivo, saj odrasel svet prek glavnih nadzornikov razbija matrico, ki jo sicer manifestno z vso silo podpira). Šele ko se prepriča, da Nani njegovo izpoved sprejema naklonjeno, tudi v resničnosti ponovi prizor iz sanj.

Telesnost med fantoma doseže vrhunec v središčnem prizoru telesnega in erotičnega prebujanja (gre za tako rekoč klasičen prizor gejevske erotično-seksualne imaginacije) pri skupnem tuširanju v »hudičevi zanki« (kot jo vidi katehet). Nani občuduje »mladega boga, ki je stal v vsej goli lepoti, v vsem ponosu pred njim« (Novšak 1970: 129), pri Zdenku pa njuno kopanje, medsebojno občudovanje in dolg objem sproža dodatna samoizpraševanja in dokončno odkritje telesa: »Do zdaj sem komaj vedel za telo, odslej ga bom neprenehno čutil.« (Novšak 1970: 131.) A posledice so usodnejše, skoraj se zgodi nekakšna epifanija: »Ta minuta je odločila o Zdenkovem nadaljnjem življenju. Vsi vzgojni sistemi z najmodernejšimi vred /.../ so na mah odpovedali pred življenjem, ki se ne da nikdar in nikomur vkleniti v spono.« (Novšak 1970: 131.)

Nani bolj kot Zdenko čuti pritisk okolice ter razklanost med svojo željo in socializacijskimi normami: »/K/ako je vendar ta svet tako čudno urejen, da ljudje ne smejo ljubiti, kar bi hoteli, in da se morajo tega sramovati?« (Novšak 1970: 93.) Vse močnejše si prizadeva, da bi svojo spolno identiteto (moškega) uskladil s pričakovano spolno usmerjenostjo (k nasprotnemu spolu), zato se trudi vzdrževati ljubezenski odnos z Zdenkovo sestro Vlasto. Takšno zavestno in prisilno ravnanje pa je le navidez učinkovito, saj se tudi odnos z Vlasto izkaže zgolj za nov poskus vzpostavljanja odnosa z Zdenkom. Vlasta naj bo, tako Nani, obema fantoma skupna: »Ti si Zdenkova sestra, ti boš tudi moja deklica.« (Novšak 1970: 167.) To v nekem delu odseva homosocialnost tradicionalnega patriarhata, kjer moški na različnih področjih tkejo močna zavezništva in prijateljstva, obenem pa z vso silo nasprotujejo homoseksualnosti, da lahko vzpostavijo ločnico med svojim sprejemljivim (neseksualnim) vedenjem in nesprejemljivim vedenjem homoseksualcev. Pri tem jim ženske večinoma služijo le za menjalno blago (Prim. Kosofsky Sedgwick 1985). A Novšak gre korak naprej, v bistvu prestopi mejo, ki moško homosocialnost loči od homoseksualnosti. Zdenko je v Nanijevih očeh med njunim odnosom dobival attribute lepe deklice, zdaj pa se v odnosu z Vlasto zgodi ravno obratno: njene »/p/lemenito urezane ustnice so ga spominjale na Zdenka« (Novšak 1970: 167). Sledijo drget, strast in vroč poljub – a koga v tej zrcalni podobi prejšnjega odnosa Nani poljubi – Vlasto ali (posredno, v mislih) Zdenka? Če za

trenutek skočimo še čisto na konec romana: *Dečki* se tudi končajo z ultimativno homosocialno noto. Nani se pred smrtjo zbliža in najde srečo z Biserko (bivšim Zdenkovim dekletom), ki od Zdenka torej preide k Naniju in fanta ponovno – kot že poprej Vlasta – poveže.

S spolom označeno telo je (še posebej za Nanija, ki je konec koncev starejši in globlje socializiran v heteronormativno matrico) past, iz katere ni mogoče zlahka ubežati. Nani se ne more otresti kategorij, ki ločujejo med prijateljstvom in ljubeznijo in tako homoseksualnost ogradijo od homosocialnosti ter istospolnega ljubimca – še posebej mlajšega, zaščitenega ali »pasivnega« – koncipirajo *kot* žensko, zato je Zdenko venomer *tak kot* dekcle. A Zdenko je zelo aktiven pobudnik skoraj vse erotike, in tako po svoje ruši tudi to družbenospolno shemo. Nani sam pri sebi – in proti Zdenkovi ljubosumnosti glede prijateljevega zanimanja za Vlasto – poskuša z argumentom, da ima pravico do dekleta (kot moškemu mu ženska pripada po naravi stvari), a prav tako dobro ve, da sta z Zdenkom preveč povezana. Vedno znova se vrača v tradicionalne, binarne (opre)delitve želje, iz katerih ne vidi izhoda: »Ali se bom moral zaradi tebe odreči deklet?« pravi Zdenku (Novšak 1970: 170). Vendar ne gre samo za vprašanje ali/ali, torej ali fantje ali dekleta, predvsem je v tem kontekstu pomembno opaziti, da navkljub jasnemu pričakovanju okolice, da se bo zvezal z dekletom, Nani za trenutek pomisli, da vendar obstaja tudi možnost, da bi se tej zahtevi uprl in šel proti toku. V tem prepoznanju možnosti istospolne ljubezni tudi izjemoma zariše jasno ločnico med spoloma: »Ni na svetu tako lepe deklice, kakršen si ti deček, še manj tako dobre. Ni lepših oči od tvojih, ne slajšega pozdrava od tvojega! Ljubim te, ljubim te!« (Novšak 1970: 171.) Zdenka torej dojame in sprejme kot dečka, ki ni nadomestek za deklico in ga lahko ljubi, četudi je istega spola kot on sam.

Ta izjemen trenutek traja le kratek čas, iluzija neheteronormativnega življenja se razblini in Nani se v iskanju seksualne pravovernosti začne sklicevati na vse, kar je dotlej zavračal: »Takšna ljubezen ni greh samo v očeh katekizma, je tudi proti naravi, šibajo jo kot najnesramnejšo vsi moralni preroki sveta. Baje je bog uničil sodomske in gomorske meščane največ zaradi tega.« (Novšak 1970: 190.) Na to Nanijevo moralistično kanonado se mlajši Zdenko navkljub svojim letom – ali prav zaradi njih – odzove bolj zrelo in še naprej zagovarja osebno moralo in integriteto: »Za svojo ljubezen ne odgovarjam nobenemu bogu. Tebi edinemu sem dolžan pojasnila ... in samemu sebi.« (Novšak 1970: 190.) Nani se kljub močni volji, da bi zaživel po pričakovanjih okolice, znajde v precej neobetavni situaciji: »/A/ li se odpraviti na zlato normalno pot, ali pa ostati, kjer je; ali obdržati to ljubezen in jo skrivati pred svetom, ali pa si poiskati drugo, katere bi ga ne bilo treba biti sram.« (Novšak 1970: 192.) Navkljub Vlastinim zagotovitvam, da ga ljubi, ter strastnim objemom in poljubom, najde dosti večjo pomiritev v Zdenkovih rokah in poljubih. Celo zunanji pritisk (npr. ravnateljevi kazenski ukrepi) se izkaže za nezadostnega za razbitje odnosa med dečkoma in za njun neproblematičen prehod v heteroseksualnost. Nanija Zdenko še zmeraj opijanja in kljub poskusom bega pred njim ga skrbi, »kaj bo, če ju bo usoda združevala še naprej več let«. Ob zavesti, »da

bo moral končno le podati obračun o tej svoji ljubezni,« je najstrašnejša »misel, da bi bila v prihodnje vsakemu njegovemu prijateljstvu primešana erotika« (Novšak 1970: 225). Čisto enostavno: strah ga je, da homoseksualnost ni le prehodna faza in da obstaja možnost, da bi se s fanti še večkrat povezal na način, kot se je z Zdenkom. Ves njegov beg poteka v krogih, ki se zmeraj znova vračajo k Zdenku oziroma k istospolni želji.

S takšnimi preskoki med željo in njenim razumskim nadziranjem, med homoerotiko in heteronormativnostjo, med enim in drugim spolom, *Dečki* razkrivajo, da o »naravnosti« v družbenih odnosih pravzaprav ne moremo govoriti. Spopad med esencializmom in konstruktivizmom je kot na dlani. Sodobnemu branju roman tako kaže, kako tudi telo, (družbeni pa celo biološki) spol in spolnost ne morejo obstajati zunaj družbenih razmerij, kako niso nič tako zelo »naravnega«, kako jih samih po sebi pravzaprav sploh ne moremo misliti in niso nič drugega kot – kakor je moderno reči med bolj radikalnimi teoretiki – družbeni konstrukti (prim. Butler 2001: 18–19). Ker so Novšakovi protagonisti najstniki, ki se v te vzorce šele socializirajo, je njihova kontingenca še toliko bolj izrazita.

Morala in recepcijska panika

Telo je glavni dejavnik prebujajoče se erotike Novšakovih najstnikov, prav zato pa tudi glavno žarišče nadzora. Zavod svete Marije izrecno zatira telesnost, kar se ne kaže le na njenih vzgojnih principih, ampak ravno toliko na njenih predstavnikih, ki svoje zavrtosti in neizživetosti za nič na svetu ne morejo skriti. Dvojna morala, ki po eni strani zatira erotično prebujanje dijakov, po drugi pa sama zlorablja dečke na le komaj prikrit način, prežema celotno šolsko hierarhijo. Ravnatelj, sicer duhovnik srednjih let, ki vedno bolj spoznava ničvrednost in žalost svojega življenja, preprečuje intimnost med dečki, sam pa uteho išče v skrivnem občudovanju dijaka Zdenka. Povsem prepoznavna je njegova strategija preganjanja tistega, kar ga najbolj muči pri njem samem, kar Zdenko dobro – čeprav morda na nezavedni ravni – razume, in ravnatelja v klasični psihoanalitični maniri razkrinka, saj mu med zasliševanjem o svojem odnosu s Papalijem odvrne, da v tem ne vidi nič slabega, če pa drugi vidijo v tem »napako ali celo greh, potem jih lastne misli obsojajo« (Novšak 1970: 126). Podobno je s klerikom, mladim ravnateljevim pomočnikom, ki v spalnicah gleda, »kako se gojenci slačijo in oblačijo, videl je njihova mlada telesa, lepo oblikovane in polne noge, in počutil se je ujet v svoji dolgi, črni suknji« (Novšak 1970: 197). Najbolj temačna pojava pa je psihično in telesno deformiran vratar Peh, ki pri Naniju že ob prvem srečanju zbudi nelagodna vprašanja, pripovedovalec pa kmalu razkrije vratarjev strah, da bi lepo ravnanje z dečki pri nadrejenih zbudilo sum o njegovih moralnih lastnostih, zaradi česar pada »iz fanatičnega klečanja v cerkvi v pedofilijo in narobe« (Novšak 1970: 20). Novšak ne pušča dvoma, da je vratarjeva sprevrženost le simptom pokvarjenosti celotnega katoliškega internata svete Marije. Kar je rečeno o njem, lahko velja za večino tistih, ki institucijo vodijo:

/Z/bežal je od življenja in se s fanatično vero zavrženca oklenil križa in rožnega venca. Včasih so mu ponoči kakor strupeni plini iz močvirij vstajale iz duše podobe golih teles, ki jih je srečaval čez dan. Če so ga premagale, je naslednji dan dijake preganjal, in če jih je le mogel, tudi pretepal. Postal je sadist. (Novšak 1970: 41.)

Tudi nadškof, čigar obisk zavoda je eden najpomembnejših dogodkov v šolskem koledarju (in ki naj ga dečki »vroče ljubijo«, kakor naroča ravnatelj), ni imun za Zdenkove »dovršeno oblikovane noge« in zapeljive oči, ki poleg nešteto drugih očarajo tudi njega, tako da izraža občudovanje Zdenka, »štirinajstletnega lepotca«, se zanima zanj ter da Nanija in Zdenka poklicati k sebi na zasebno avdienco (Novšak 1970: 79).

Ob vsej vročnosti *Dečkov* kritiki niso ostali ravno hladni. Mirko Javornik je ob prvem izidu romana v *Domu in svetu* objavil kritiko, kjer za roman ne najde dobre besede, v glavnem pa Novšaka napade na dveh točkah: najprej je njegov roman oseben, neuravnotežen in zato prav nič umetniški. Potem pa gre tako rekoč za pornografijo, saj se je avtor lotil teme (in to še celo prvi v slovenski literaturi, kar sicer »ne pomeni za umetnost nič«), ki ne uspe niti večini svetovnih mojstrov, kako bi šele Novšaku, ko pa »njegova ustvarjalna in oblikovalna sila ne presega duševne ravni njegovih petošolcev« (Javornik 1939: 213). Tudi Drago Šega večino svoje kritike nameni ugotavljanju, da je osnovni in edini motiv romana homoerotičen odnos med dečkoma, kar pa se zdi kritiku za roman nezadostno.³ Poleg tega da gre za slabe in »osladne, literarno pofrizirane« opise (Šega 1939: 100–101).

Edini, ki vsaj poskuša biti romanu naklonjen, je Vladimir Pavšič v *Ljubljanskem zvonu*. Glede obravnavane teme Pavšič stoji na stališču, da je resnična in da razgrinja dotlej neobravnavane vidike življenja, sicer pa trdi, da je pomembnejša njena estetska obdelava. Pavšič napada predsodke kritikov in bralcev ter se sklicuje na svobodo izražanja in avtorju sledi v njegovi kritiki internatske vzgoje. O samem »nenormalnem erotičnem izživljanju pubertetnikov« pa pravi, da je v romanu ves čas vidna težnja k normalnosti, saj vsi junaki »nosijo v sebi zavest, da je to življenje zgrešeno, in hrepenenje, da se to življenje v osnovah spremeni« (Pavšič 1939: 312).

Potem je do devetdesetih let prevladoval molk, ki je bil le redko prekinjen, pa še takrat s tipičnimi (dis)kvalifikacijami.⁴ Slodnjak (1968: 468) piše, da se je Novšak »lotil obravnave perečega življenjskega pojava«, a je »njegov prikaz nenaravnih ljubezenskih pojavov v dijaškem internatu bolj dražljiv kakor umetniški«. Legiša (1969: 414) *Dečke* opiše kot roman »o ljubezni med pubertetniki v nezdravem zavodskem okolju« in kot protest mladine proti verski vzgoji. Ob drugi izdaji *Dečkov* Jože Šifrer (1971: 922) tematiko istospolne ljubezni postavi med avtobiografskost

³ Reduciranje homoerotike na motiv, četudi gre za temo, je dodatna, še danes dobro znana strategija zmanjševanja pomena želje po istem spolu – tokrat na literarnoteoretsko terminološki ravni.

⁴ Molka ni prekinil niti film *Dečki*, ki ga je Stanko Jost po Novšakovem romanu posnel leta 1976 in je doživel le celjsko in ljubljansko premiero (1977), eno revijalno kritiko, potem pa vse do 20. festivala lezbičnega in gejevskega filma (2004) ni bil nikoli več javno prikazan (prim. Kumerdej 2004).

in željo po obravnavi nečesa novega zaradi stvari same. Homoseksualnost ima tako bolj teoretično funkcijo »pubertetniškega protesta proti ozkosrčni katoliški vzgoji«, kar pa romanu jemlje univerzalnost, pa tudi sodobnemu bralcu »v množici drugačnih težav in navzkrižij nima več dosti povedati«. ⁵ Jože Kastelic v spremni besedi k drugi izdaji romana poskuša odnos med Nanijem in Zdenkom upravičevati na posebej spolzkih temeljih: internat dečka sili v nenaravne odnose, a vendar »/š/ele v seksualni, ne pa v erotični sferi teh mladostnikov bi bilo mogoče govoriti o homoerotični abnormalnosti kot o zgrešenem, zablodelem, 'nepopolnem kontaktu'« (Novšak 1970: 258). Isti pisec s podobnim zagovorom »tako rekoč breztelesnih dotikov prebujenih prijateljev«, ki so brez kakršnegakoli greha, nastopi tudi v Novšakovem nekrologu (Kastelic 1991: 6) in še enkrat v portretu avtorja osem let pozneje: »Pisatelj se ni nikjer predal kakemu cenenuemu poigravanju z zlagano erotiko, ampak je orisal fina psihološka stanja platonskih sanjarjenj med mladimi ljudmi istega spola« (Kastelic 1999: 121).

Zakaj torej ta mešanica napadov in molka, če se zgodba izteče v heteronormativne okvire, kjer se fanta izogneta zgrešenim in zablodelim kontaktom? Brane Mozetič opozarja na »olajševalne okoliščine«, med katere sta prva desetletja recepcije sodili dejstvi, »da je to ljubezen pritisk okolice razdril in pa da se je vse skupaj dogajalo v Zagrebu«, in ugotavlja, da je bil roman »spregledan, zamolčevan, potisnjen na stranski tir«, a obenem opozarja, da je bil ljubezni med dečkoma vendarle dovoljen obstoj, čeravno zato, »ker se ni umazala s seksom« in so mnogi bralci našli uteho v tem, da je njuna ljubezen »izzvenela kot mladostna dogodivščina, ko se ljudje še iščejo, kasneje pa je čas za pravo ljubezen in seksualnost, ki je seveda le z nasprotnim spolom« (Mozetič 2001: 374–75).

Tipične značilnosti precej prepoznavne skupine starejših književnih del, ki za svojo tematiko izbirajo istospolne odnose, so prehodnost homoerotičnega nagnjenja, njegov odmik v adolescenco in čistost najstniške – čeravno istospolne – ljubezni v nasprotju s splošno pokvarjenostjo odraslih. Ter prevlada zaprtih institucij kot dogajalnih prostorov (internati, zapori, vojašnice ipd.). ⁶ Alojzija Zupan Sosič Novšakov roman v podobnem smislu pripne na »tradicijo slovenske gejevske motivike, ki se je največkrat pojavljala v prostorih zaprtega tipa, kot so zavod (internat), zapor ali samostan«, pri čemer ključno vlogo odigra »prehodna homoerotična faza«. Pravi tudi, da se ljubezen med Nanijem in Zdenkom giba v »nedoločeni smeri prebujanja spolnosti«, ki pa se izteče v »'neproblematično' heteroseksualno spolnost« (Zupan Sosič 2006: 322). Gregory Woods v tem smislu ugotavlja, da deški internati fante ločijo od deklet in s tem sami spodbujajo vedenje, ki ga uradno sicer najbolj zatirajo, obenem pa homoseksualno vedenje omejuje na

⁵ Zahteve po univerzalnosti (ki jo domnevno dosega le heteroseksualna literatura) sicer spadajo v klasičen nabor argumentov, ki zanikajo pomen istospolne ljubezni v književnosti (prim. Zavrl 2008).

⁶ Nekaj tujih primerov: Alec Waugh, *The Loom of Youth*, 1917; Roger Peyrefitte, *Les amitiés particulières*, 1945; Henry de Montherlant, *La ville dont le prince est un enfant/Les garçons*, 1951; James Barr *Finistère*, 1951. Pri Slovencih sem in tja najdemo le posamezne elemente, motive ali stranske epizode (prim. Mozetič 1990 in 2001).

»svojo mikro-kulturo« in na čas posameznikovega šolanja. »Na takih krajih fant lahko ljubi fante, ne da bi bil, ko enkrat odide, kadarkoli omadeževan s tem, da bi moral *biti* homoseksualen.« Na kratko rečeno: »Internat je utrdba prehodne faze.« (Woods 1998: 324–26.)

Novšak tej shemi večinoma sicer res sledi, a ne čisto brez preostanka. Zdenkovo dekletu, petnajstletna Biserka, ki istospolne odnose med dečki in med dekletu sicer sprejema relativno brez predsodkov, vendarle pristaja na argument o situacijsko pogojeni homoseksualnosti in za Zdenkov odmik od nje krivi zavod. Kasneje na isto razlago pristane celo Zdenko sam, ko svoje prijateljstvo z Nanimem uzre kot »le uvod v neko drugo, do katerega zdaj še nimam dostopa«, in ko tudi sam vidi dekleta kot edino sprejemljive objekte poželjenja, ki mu jih fantje zgolj začasno nadomeščajo: »Ko poljubljam tebe, si želim imeti ob sebi deklico, vdano deklico. To mi je bolj in bolj jasno pred očmi. Deklico!« (Novšak 1970: 238.) V tem trenutku svojo istospolno željo tudi poimenuje »greh, če se to lahko tako imenuje«, za katerega pa polno odgovornost nosi zavod, ki otrokom zamolči bistvene informacije o spolnosti in odraščanju (Novšak 1970: 239). Nani ravno tako upravičuje prekoračitev »meje navadnega prijateljstva« v smislu situacijske homoseksualnosti, ki se jo da razložiti z bivanjem v internatu (povrhu vsega še zopni zgradbi), ki ima v nevarni razvojni fazi pri ljudeh podobnega značaja lahko usodne posledice. »Ljubila sva se, kaj za to? /.../ Usoda sama naju je združila. In prav tako naju bo ločila.« (Novšak 1970: 240.)

Čprav je homoerotičnost v internatu večinoma »prehodna faza«, je vendarle faza, ki se z vsako generacijo ponavlja in s tem vzdržuje svojevrstno kontinuiteto. Novšak v Epilogu eksplicitno zapiše, da se enako življenje, kot je popisano v romanu, v spopadu z moralo družbe nadaljuje »tudi še danes«, skupaj z vedenjem dečkov, »ki ga svet preklinja« (Novšak 1970: 256). Tudi vsa vročičnost, ki se med fantoma zgodi, se komaj da zreducirata na platoničnost njunega odnosa, ki se domnevno »nikoli ne manifestira na telesni ravni,« kakor poleg že prej omenjenega Jožeta Kastelica zatrjuje tudi Marta Pirnar (2006: 239). Večno vsiljevano nasprotje med telesno in duhovno ljubeznijo je nemara tako in tako zgolj navidezno, kakor tudi lažna dilema o tem, ali se homoseksualna identiteta lahko manifestira (in sploh obstoji) šele in izključno prek spolnega odnosa z osebo istega spola. Takšno stališče ne upošteva, da seksualna identiteta presega ali celo obide spolnost (gl. **op. 2**). Nani in Zdenko seveda nimata spolnega odnosa, ni pa res, da se njun odnos »nikoli ne manifestira na telesni ravni«, kajti prebujajoče se najstniško telo je središče skoraj vsega njunega doživljanja, nadalje pa nikakor ne moremo spregledati, da so njuni poljubi in dotiki v tem smislu precej metonimični in dobivajo močne konotacije, še posebej če upoštevamo starost literarnih oseb in čas, ko je roman izšel.

Reprezentacije istospolne ljubezni, ki so nastajale pred emancipacijo gejevskega in lezbičnega gibanja, družijo tudi tragični konci, kjer istospolno usmerjeni posamezniki in posameznice večinoma slabo končajo, ne tako redko s smrtjo in pogosto s samomorom. Edina možnost, da se temu izognejo, je heteroseksualna pot.

Novšak tudi ta vzorec nekoliko obrne, saj Naniju, ki je sicer izbral heteroseksualno pot, smrt prepreči, da bi jo tudi dodobra izživel; pa še tisto malo, kar mu od te sreče pred smrtjo ostane, je zaznamovano z zanj neprijetnimi spomini iz preteklosti (prim. Novšak 1938: 8). Zdenkova usoda pa ostaja precej bolj zabrisana. Zadnje, kar izvemo o njem, je, da mora po materini smrti sam skrbeti zase, da je osamljen in da se zabava z vdovami, pri katerih stanuje: »Te so ga izurile, da je spoznal žensko.« (Novšak 1970: 253.) Pred tem pripovedovalec ponudi precej bolj prepoznaven razvoj dogodkov in precej temneje intonira (možno) pointernatsko življenje: konec šolskega leta bo fanta ločil in usoda bo enega »morda poslala v naročje deklet, drugega bo pustila, da si vzame življenje zaradi neizpolnjenega in celo neizpolnjivega hrepenenja« (Novšak 1970: 188). Zelo pomenljiv je članek »morda« (ki ga je Novšak sicer dodal šele v drugi izdaji svojega romana) – torej naročje deklet ni gotovo –, še pomembnejši pa je drugi del, toliko bolj, če imamo v mislih ljudi, ki so prav zaradi »neizpolnjenega in celo neizpolnjivega hrepenenja« (tudi, ali še posebej, homoseksualnega) prenašali osamljenost ali celo sami končali svoja življenja. Zdi se, da Novšak jasno izpisuje, kako izhod v heteroseksualnost ni odprt za vse, prehodna faza pa pri homoseksualcih preprosto nikoli ne mine.

Dečki torej tudi danes, še posebej ob vprašanih spola in spolnosti, lahko ponudijo marsikaj, ampak da bi bili pa – navkljub subtilnim popravkom, s katerimi spreminjajo tradicionalno negativno reprezentacijo istospolnega odnosa – »skorajda popoln recept, ki lahko marsikateremu sodobnemu mladostniku pomaga razumeti istospolno ljubezen,« kot piše Marta Pirnar (2006: 240)? Komaj verjetno. Novšak homoseksualnosti niti ne poimenuje, ampak se zateka v izraze kot »takšno razmerje«, »te stvari«, »govoriti o tem« ipd., ki so značilni za negativen odnos in sram. Zatekanje v – recimo mu – diskurz kazalnih zaimkov pa je daleč od jasnega in ponosnega sprejemanja in izrekanja identitetnih oznak, ki je tako zelo značilno za moderna emancipacijska gibanja. Roman tragični usodi homoseksualca še ne ponuja nobene resne alternative, čeravno se da v njegovem ozadju zaslutiti zametke za preboj v afirmativnejše pisanje o homoseksualnosti, kar so po svoje potrdili tudi panični odzivi prvih kritikov in večdesetletni molk njihovih naslednikov. Tako se *Dečki* izkažejo za zanimivo zmes heteronormativne morale in njene transgresije; ko ostajajo ujeti v okoliščine svojega nastanka, obenem že razkrivajo njihovo začasnost in družbeno konstruiranost, s tem pa tudi nakazujejo možne smeri njihovega preseganja.

Literatura

- Butler, Judith, 2001: *Težave s spolom. Feminizem in subverzija spolne identitete*. Prevedla Suzana Tratnik. Ljubljana: Škuc.
- Foucault, Michel, 2000: *Zgodovina seksualnosti 1. Volja do znanja*. Prevedel Brane Mozetič. Ljubljana: Škuc.
- Halperin, David M., 2004: *How to Do the History of Homosexuality*. Chicago in London: The University of Chicago Press.

Javornik, Mirko, 1939: France Novšak: Dečki. *Dom in svet* 51/4. 229–232.

Kastelic, Jože, 1991: France Novšak. *Delo* 23. oktober 1991. 6.

Kastelic, Jože, 1999: Portreti članov Literarnega kluba. Dular, Jože, in Kastelic, Jože: *Literarni klub: 1939–1941*. Metlika, Ljubljana: samozaložba. 93–134.

Kos, Janko, in Dolinar, Ksenija (ur.), 1982: *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba (Leksikoni Cankarjeve založbe).

Kos, Janko, Dolinar, Ksenija, in Blatnik, Andrej (ur.), 1996: *Slovenska književnost*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Kosofsky Sedgwick, Eve, 1985: *Between Men: English Literature and Male Homosocial Desire*. New York: Columbia University Press.

Kumerdej, Mojca, 2004: Ne vem, kako je z vami, jaz sem bil zaljubljen vedno znova in kar naprej /Intervju s Stankom Jostom/. *Delo, Sobotna priloga* 27. november 2004. 24–25.

Legiša, Lino, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva. VI: ekspresionizem in novi realizem*. Ljubljana: Slovenska matica.

Mozetič, Brane (ur.), 1990: *Modra svetloba: homoerotična ljubezen v slovenski literaturi*. Ljubljana: Škuc.

Mozetič, Brane, 2001: Slovenski roman in lik homoseksualca. *Časopis za kritiko znanosti* 202–203. 373–381.

Novšak, France, 1938: *Dečki: roman iz dijaškega internata*. Ljubljana: Satura.

Novšak, France, 1970: *Dečki: roman iz dijaškega internata*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pavšič, Vladimir, 1939: France Novšak: Dečki. *Ljubljanski zvon* 59/5. 311–313.

Pirnar, Marta, 2006: *Tok/protitok: konstrukcija in reprezentacija homoseksualne identitete v 20. stoletju*. Ljubljana: Škuc.

Slodnjak, Anton, 1968: *Slovensko slovstvo: ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Šega, Drago, 1939: France Novšak: Dečki. *Sodobnost* 7/2. 100–102.

Šifrer, Jože, 1971: France Novšak, Dečki. *Sodobnost* 19/8–9. 920–922.

Woods, Gregory, 1998: *A History of Gay Literature: The Male Tradition*. New Haven in London: Yale University Press.

Zavrl, Andrej, 2008: Slačenje literarne zgodovine: cenzura istospolne želje. *Primerjalna književnost* 31/Posebna številka. 103–113.

Zupan Sosič, Alojzija, 2006: *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.